

# TANULMÁNYOK

PÁLFFY GÉZA

## A PRÁGAI SZENT VITUS-SZÉKESEGYHÁZ KIRÁLYI ORATÓRIUMÁNAK CÍMERSORA KÖZÉP-EURÓPAI ÖSSZEFÜGGÉSBEN

### JAGELLÓ ÉS HABSBURG DINASZTIKUS HERALDIKAI REPRESENTÁCIÓ A KÉSŐ KÖZÉPKORBAN

#### *1. Régi eredmények – új kérdések*

A nevezetes királyi oratórium a prágai Szent Vitus-székesegyház egyik legfigyelemreméltóbb késő középkori műalkotása. Befejezését mind a régi, mind az újabb (nemzetközi és cseh) kutatás egyaránt az 1490-es évek első felére teszi. Ennek legfőbb indokát – miként Jiří Kuthan és Jan Royt legújabb monografikus összefoglalása (2011) is állítja<sup>1</sup> – mindekelőtt abban látják, hogy rajta nemcsak Jagelló Ulászló cseh király (1471–1516) nevezetes W (azaz Wladislaw) monogramja, hanem a Magyar Királyság díszes címere is látható. Magyarország trónját pedig Ulászló 1490. szeptember közepi székesfehérvári koronázásától töltötte be.

A kiemelkedő késő gótikus műalkotást a magyar művészet- és építészettörténet, valamint régészet is megkülönböztetett helyen tartja számon. Elsősorban annak köszönhetően, hogy az említett W monogramnak II. Ulászló magyarországi uralkodása idejéből (1490–1516) számos hazai analógpéldája került elő különféle építészeti faragványokról és miniaturákról.<sup>2</sup> (1. kép) Emellett az oratórium ún. csonkolt faágas jellegzetes motívumdíszítésének is megvannak a párhuzamai az egykori budai királyi palotából boltozatindításokon. (2. kép) Mindezek és más prágai analógiák alapján Magyar Károly joggal teszi fel a kérdést, hogy mindez „Ulászló trónra léptével együtt Prágából került-e Budára, vagy a budai formakincs került át Prágába”.<sup>3</sup>

Jelen tanulmány írója – nem lévén sem művészettörténész, sem régész – természetesen nem vállalkozhat ezen izgalmas problémakör megoldására. A Magyar Korona országainak középkori és kora újkorai címereire, valamint a Habsburg- és Jagelló-di-

nasztia reprezentációjára vonatkozó újabb történeti és heraldikai kutatásai segítségével ugyanakkor az eddigiektől jelentős mértékben eltérő felvetést kínál, ha nem is a teljes királyi oratórium, de legalábbis címersora datálására és keletkezéstörténetére. A műalkotás készítésére vonatkozó írott források hiányában ugyanis egy ilyen interdiszciplináris vizsgálat közelebb segíthet minket a késő középkori Közép-Európa e kiemelkedően fontos emlékének értelmezéséhez. Ez azért is kíváncsún tartható, mert újabban mind II. Ulászló magyarországi uralkodásának, mind a Jagelló-kornak a megítélése a hazai történetírásban átalakulóban van.<sup>4</sup>

A királyi oratórium mellvédjét a magyar mellett még további kilenc címer ékesíti. (3. kép) Ezeket a kutatás joggal tartja a Jagelló-dinasztia késő középkori hatalmi reprezentációja egyik legszebb csehországi megjelenítésének. A tíz címer ugyanis összességében a II. Ulászló király, majd utóda, II. Lajos által 1490-től 1526-ig együtt birtokolt Magyar és Cseh Korona országait szimbolizálja, mégpedig paritáson, arányos kompozícióban, a címerpajzsok által úgymond körbevéve a királyi ülőhelyet. Míg a balusztrád közepén, azaz kiemelt helyen a magyar és a cseh címer látható, addig heraldikailag jobb oldalon a magyartól jobbra Dalmácia (három arany leopárdfej), Felső-Lausitz (arany pártázatos városfal), Bosznia (kardot tartó páncélos kar) és a Jagelló-uralkodóház címere (a lengyel sas) foglal helyet. A heraldikai bal oldalon a cseh címer mellett ugyanakkor Morvaország (sakkozott sas), Luxemburg (vörös oroszlán), Szilézia (fekete sas), végül Alsó-Lausitz címere (egy vörös ökör) látható. Kiemelten fontos hangsúlyozni, hogy míg a Cseh Korona országainak címerei napjainkig eredetiben maradtak fenn, a Magyar Korona országainak címerei sajnos

csupán utólagos kiegészítések és újrafestések, miként ez a helyszínen még szabad szemmel is jól érzékelhető.<sup>5</sup> A cseh műemléki-művészettörténeti szakirodalom egybehangzó állítása szerint ezek az 1870–1880-as évek fordulójának restaurálási munkálatai során készültek.<sup>6</sup>

Az elmúlt esztendőkből részletesebben tanulmányoztuk előbb Habsburg I. Ferdinánd magyar és cseh király (1526–1564) és utódai, majd a Jagelló-uralkodók és Hunyadi Mátyás heraldikai reprezentációját.<sup>7</sup> Az I. Ferdinánd és fia, Habsburg Miksa által Bécsben, Pozsonyban és Prágában tartott jelentősebb udvari ünnepségeken, koronázásaikon és temetéseiken felvonultatott magyar, cseh és egyéb címerek történetének nyomába eredve számos alapvető kérdés merült fel a prágai királyi oratórium címereivel kapcsolatban is. Mikor keletkezhetett a mellvéden ma látható tíz országcímér?

Ezek csak a Jagelló-uralkodók dinasztikus reprezentációjának emlékei-e, miként a kutatás ez ideig egyértelműen véli? Vajon teljesen tisztában voltak-e a címerek egykori készítői és később a 19. század végi restaurátor-utódaik a Jagelló- és a Habsburg-dinasztia országainak címereivel? Tanulmányunkban mindenekelőtt ezekre az izgalmas kérdésekre próbálunk választ találni, úgy, hogy a témát közép-európai kontextusban és interdiszciplináris keretekben vizsgáljuk.

## 2. Heraldikai reprezentáció Közép-Európában a késő középkor és a kora újkor határán

A királyi oratórium magyar–cseh címersora kétségkívül a késő középkori közép-európai dinasztikus



1. Baluszterpillér töredéke a nyéki királyi villából  
II. Ulászló W-monogramjával.  
Budapesti Történeti Múzeum



2. Boltozatindítás csontolt faágas díszítéssel a budai királyi palotából.  
Budapesti Történeti Múzeum



3. A prágai Szent Vitus-székesegyház királyi oratóriumának címersora

hatalmi reprezentáció egyik kiemelkedő és leg-szebb csehországi emléke. Megszületése elsősorban azzal áll összefüggésben, hogy a kontinens e régiójának történiáját meghatározó dinasztiák hatalmi és művészeti reprezentációjában a 14. századtól egyre jelentősebb szerephez jutottak a címerek, majd utóbb a címeres zászlók. Ezekkel a dinasztiák első-sorban az általuk birtokolt országok, tartományok és fejedelemségek, modern szakkifejezéssel élve az általuk kormányzott összetett államok (*composite state, zusammengesetzter Staat*)<sup>8</sup> jelentőségét hangsú-lyozták. Ez igaz volt a 14–16. században a régióban egymással versengő minden dinasztiára: a Luxem-burgiakra és a Jagellókra éppúgy, mint a Habsbur-gokra és Hunyadi Mátyásra. Ráadásul a dinaszti-kus reprezentáció területén egymásra is hatottak, sőt egymással is versengtek. Így reprezentatív épü-leik mellett ország- és tartománycímereik idővel egyre nagyobb számban jelentek meg pecsétjeiken és különféle udvari ünnepségeiken, leginkább te-metéseiken és koronázásaikon.

A teljesség igénye nélkül érdemes e folyamatot néhány mintapéldával szemléltetnünk, mégpedig a 14. századtól egészen a Habsburg uralkodók 16. századi prágai temetési szertartásaiig.<sup>9</sup> Míg a Lu-xemburgiak esetében erről Csehországban kiváló-an tanúskodik a prágai Károly-híd tornyának vagy Točník várkapujának közismert 14. századi címer-sora, addig Magyarországon hasonló szerepet tölthetett be Luxemburgi Zsigmond király és császár – sajnos elpusztult – budai címertornya. Ám Hunya-

di Mátyás nevezetes visegrádi palotaerkélyének és a pozsonyi Szent Márton-templomnak a 15. századi országcímeri részben szintén e dinasztikus hatalmi reprezentáció és címerstratégia jegyében születtek.<sup>10</sup>

A Habsburgok esetében III. Frigyes császár ma is látható bécsújhelyi címerfala, majd I. Miksa császár több ábrázolásról ismert, 1499-re kifestett inns-brucki Címertornya (*Wappenturm*), valamint Walter Zeller városbíró házának címerfreskói (1495 kö-rül) és a híres *Goldenes Dachl* címerei emelkednek ki.<sup>11</sup> Emellett nagyszabású heraldikai reprezentá-ció emlékek is tarthatjuk Miksa császár nemrég restaurált, kéziratos Diadalmenetét (*Triumphzug*, 1512–15) ugyanúgy, mint Albrecht Dürer hatalmas Diadalkapu-fametszetét (*Ehrenpforte*, 1526).<sup>12</sup> Ám ugyanebbe a sorba tartozik Miksa nevezetes „ön-életrajza”, a *Weißkunig* is, amely III. Frigyes bécsi Szent István-dómbeli gyászszertartása (1493) kap-csán mutatja be a császár által ténylegesen vagy igénycímként birtokolt országok címereit, amelyek egy része tumbáján is látható.<sup>13</sup>

1493-ban ennek a temetési rítusnak már komoly előzményei voltak. A címerpajzsokkal és címeres zászlókkal való dinasztikus hatalmi reprezentációt már Habsburg II. Albert német, magyar és cseh ki-rály 1439. októberi székesfehérvári szertartásától dokumentálni tudjuk.<sup>14</sup> Mégpedig több magyar uralkodó esetében is, függetlenül attól, hogy me-lyik dinasztiából származtak,<sup>15</sup> miként ezt a mellé-kelt táblázat mutatja.<sup>16</sup> Így a címeres zászlók telje-sen érthetően Hunyadi Mátyás 1490. áprilisi székes-



fehérvári temetéséről sem hiányozhattak.<sup>17</sup> Alább még említendő pecsétjei mellett ő híres könyvtára, a *Bibliotheca Corvina* kódexeinek lapjain is előszeretettel élt e címerek – vagy legalább egy részük – feltüntetésével, miként ez példának okáért a Philostratus-corvina egyik oldalán is látható. (4. kép) Ám a neki ajánlott, 1488-ban megjelent Thuróczy-krónika (*Chronica Hungarorum*) is ragyogó példáját nyújtja ugyanezen törekvésnek.<sup>18</sup> (5. kép) Mindezek ismeretében csaknem biztosak lehetünk abban, hogy ez nem volt másként II. Ulászló király 1516. márciusi székesfehérvári temetésén sem, hiszen a Jagelló-uralkodók előszeretettel folytatták Hunyadi Mátyás törekvéseit. Az eseményről azonban sajnos ez ideig részletesebb leírás nem került elő.

I. Ferdinánd és II. Miksa császár hasonlóképpen folytatták Habsburg-, Hunyadi- és Jagelló-elődök címerrepresentációs szokásait.<sup>19</sup> Így Ferdinánd 1565. nyári bécsi gyászszeretartásán és prágai temetésén, majd II. Miksa 1577-ben Prágában tartott temetési ünnepségén mindkét esetben közel húsz ország és tartomány címeres zászlaja reprezentálta, hogy a Jagellók késő középkori magyar–cseh állama helyére az 1526. évi mohácsi csata után Közép-Európában az 1560–1570-es évekre a *Casa Austriaca* vezetése alatt új hatalom lépett. Nevezetesen a német–osztrák, magyar és cseh tartományokból összekovácsolódó Habsburg Monarchia, miként minderről a fenti táblázat ugyancsak érzékletesen tanúskodik. A temetési menetekben vitt zászlókról

*A II. Albert, III. Frigyes, I. Ferdinánd és II. Miksa császárok temetésén vitt ország- és tartományzászlók sorrendje*

II. Albert (1439, Székesfehérvár)	III. Frigyes (1493, Bécs)	I. Ferdinánd (1565, Bécs/Prága)	II. Miksa (1577, Prága)
–	–	Görz	Görz
Felső-Ausztria	Felső-Ausztria		
Burgau	Windische Mark		
Kiburg	Pfirt		
Portenau	Portenau		
Pfirt	Kiburg	Pfirt, Sváb Hercegség, Elzász, Tirol, Habsburg közös zászlaja	Pfirt, Sváb hercegség, Elzász, Tirol, Habsburg közös zászlaja
Habsburg	Burgau		
Elzász	Elzász		
Windische Mark	Tirol		
Tirol	Habsburg		
–	–	<u>Felső- és Alsó-Lausitz</u>	<u>Felső- és Alsó-Lausitz</u>
		Krajna	Krajna
–	–	<u>Szilézia</u>	<u>Szilézia</u>
		Karintia	Karintia
Morvaország	–	<u>Morvaország</u>	<u>Morvaország</u>
		Stájerország	Stájerország
–	–	Burgundia	Burgundia
		Felső-Ausztria	Felső-Ausztria
Krajna	Krajna		
Karintia	Karintia		
Stájerország	Stájerország		
Alsó-Ausztria	Alsó-Ausztria	Alsó-Ausztria	Alsó-Ausztria
–	–	<i>Bosznia, Szerbia, Kumánia és Bulgária közös zászlaja</i>	<i>Bosznia, Szerbia, Kumánia és Bulgária közös zászlaja</i>
–	–	<i>Szlavónia</i>	<i>Szlavónia</i>
–	–	<i>Horvátország</i>	<i>Horvátország</i>
–	–	<i>Dalmácia</i>	<i>Dalmácia</i>
–	–	Kasztília, Aragónia és a két Szicília közös zászlaja	–
Csehország	–	<u>Csehország</u>	<u>Csehország</u>
<i>Magyarország</i> (vörös-ezüst vágásos)	<i>Magyarország</i> (vörös-ezüst vágásos)	<i>Magyarország</i> (magyar kiscímer)	<i>Magyarország</i> (magyar kiscímer)
Német-római Birodalom	Német-római Birodalom	1. kis birodalmi zászló 2. nagy birodalmi zászló	1. kis birodalmi zászló 2. nagy birodalmi zászló



4. Hunyadi Mátyás király címerei a *Philostratus-corvinában*.  
Budapest, Országos Széchényi Könyvtár

mindkét uralkodó szertartása kapcsán még képi ábrázolással is rendelkezünk.<sup>20</sup>

Miként a fenti táblázatban kurziválva látható, mind 1565-ben, mind 1577-ben a Magyar Korona tényleges- és igényországait öt zászló jelenítette meg. Ugyanekkor a Cseh Korona öt országa négy zászlót kapott (ezeket a táblázatban aláhúзва emeltük ki), Felső- és Alsó-Lausitz egyesített címere ugyanis egy közös zászlón szerepelt. (6. kép) A korabeli ceremoniális gyakorlatnak megfelelően a zászlók az egyes országok és tartományok szigorú rangsorrendjében, a korabeli uralkodói titulátúrának megfelelően<sup>21</sup> követték egymást (miként ugyanígy láthatóak a királyi oratórium esetében is), a zászlóvivőket pedig a magyar és cseh politikai elit vezetői saját soraikból jelölték ki. Témánk szempontjából kiemelt figyelmet érdemel, hogy e kilenc zászlón – a Jagelló-sast és Luxemburg orszálos címerét érthetően kivéve – mindazon címerek szerepeltek, amelyek a királyi oratóriumon napjainkban is láthatók. Ám ezek a címerek kerültek rá utóbb a szintén a Szent Vitus-székesegyházban



5. A *Thuróczy-krónika címerkoszorúja*.  
Budapest, Országos Széchényi Könyvtár

eltemetett II. Rudolf császár (1576–1612) szarkofágjára is.<sup>22</sup> Mindezek ismeretében érdemes annak nyomába erednünk, hogy a Jagelló- és a Habsburg-dinasztiából származó magyar uralkodók mióta használták mindezen ország- és tartománycímereket. Ez ugyanis a II. Ulászló-féle oratórium címersorának keletkezéstörténetét és értelmezését is pontosíthatja.

### 3. A Jagellók és a Habsburgok magyar címerrepresentációja

A Jagelló-uralkodók heraldikai reprezentációjának vizsgálatát nehezíti, hogy a Szent Vitus-székesegyházbeli címersort kivéve jelenlegi ismereteink szerint alig maradt fenn olyan jelentősebb emlékünknél, ahol a Magyar és Cseh Korona országainak címerei egyaránt teljes(ebb) számban szerepelnek. Ilyet egyébként Habsburg I. Ferdinánd korából sem sokat ismerünk. Az említett temetési zászló-ábrázolások mellett elsősorban a császár és király heroldja, Hans Francolin 1565 körül készült *Wappenbuchja* érdemel figyelmet, amelyben az uralkodó által bírt



6. Felső- és Alsó-Lausitz közös zászlaja Habsburg I. Ferdinánd 1565. évi temetésén  
Bartholomaeus Hannewald: *Parentalia Divo Ferdinando...* (Augsburg 1566) című művében. Wien Museum

vagy igényelt összes ország címerét felsorakoztatta.<sup>23</sup> Hasonlóan különleges dinasztikus címergyűjteménynek tartható a napjainkban Ambrasban őrzött, 1555-ben készült Habsburg-páva (*Habsburgerpfau*) festmény,<sup>24</sup> amelynek genealógiai-heraldikai alapvetését 1550-ben az az augsburgi városi történetíró, Clemens Jäger (1500 k.–1561) állította össze, akinek Habsburg-dinasztiatörténetében (*Ehrenspegel des Hauses Österreich*) maradt fenn a magyar Szent Korona eddigi legkorábbi autentikus, részletes és színes ábrázolása.<sup>25</sup> Mindezek ismeretében II. Rudolf császár prágai szarkofágja nemcsak a Habsburg- és a prágai udvarkutatás, hanem még a közép-európai heraldika számára is kiemelkedő értékkel bír.

Bár 1490-től II. Ulászló személyének köszönhetően Magyar- és Csehország szoros perszonaluniót alkotott, a teljes címersoros együttes reprezentációra viszonylag ritkán volt szükség. A közös címerreprezentációt legtöbbször úgy oldották meg, hogy az uralkodó legfontosabb országait egy negyedelt pajzsba rendezték, ahol a magyar általában két negyedre kapott (a vágásos és kettős kereszt címer számára), a harmadik Dalmácia, a negyedik pedig Csehország volt. A prágai királyi oratórium így e

teljes címerreprezentálás szempontjából is páratlan emlékeknek tekinthető.

Noha az 1490-es évektől mind a magyar, mind a cseh udvari kancellária többnyire a magyar fővárosban, Budán működött, a Jagelló-uralkodók magyar és cseh pecsétjeiken a korábbi magyar-, illetve csehországi hagyományt folytatták szervesen tovább. Azaz a Jagellók nemcsak a budai építkezésekben és egyéb területeken vitték tovább és gazdagították Hunyadi Mátyás örökségét, hanem a pecséthasználat területén is. Ezt elősegítette, hogy Mátyás úgymond a „hódítás jogán” maga is viselte a cseh királyi címet, s igényt tartott a Cseh Korona országaira.<sup>26</sup>

II. Ulászló magyar királyi pecsétjei tehát Hunyadi Mátyás korábbi uralkodói pecsétjeit követték, miközben 1490 után javított új cseh pecsétjei teljesen érthetően saját korábbi cseh szigillumait.<sup>27</sup> Az utóbbiakon ismereteink szerint magyar vonatkozású címerek nem szerepeltek. A cseh királyi titkospecséten például éppen az az öt címer bukkan fel, amely a prágai királyi oratóriumon is látható: a Jagelló-sas mellett a cseh oroszlán, a morva sas, a luxemburgi oroszlán, a sziléziai sas és a lausitzi



ökör.<sup>28</sup> A luxemburgi címert kivéve ezek szerepeltek már Hunyadi Mátyás cseh királyi pecsétjén is, természetesen a Magyar Korona országainak néhány címere mellett.<sup>29</sup> Noha a lausitzi Bautzen városa (ill. Budissin tartomány) címereként ismert arany pártázatos városfal a Luxemburgi heraldikai reprezentációjában már a Károly-híd tornyán és Točník várkapuján is szerepelt, témánk szempontjából kiemelten aláhúzendó, hogy Hunyadi Mátyás és II. Ulászló uralkodása alatt használatára pecséteken és más emlékeken jelenleg egyetlen adatunk sincsen. Ez utóbbiakon a ma részben Német- és Csehországhoz tartozó Lausitzot – melynek területi és politikai fogalma több ízben változott a késő középkor és a kora újkor határán – minden esetben az említett „luzsicei” ökör szimbolizálta.<sup>30</sup>

Mátyást követve II. Ulászló király magyar felségpecsétjein is ugyanezek a címerek jelképezték a Cseh Korona országait. Az uralkodói reprezentáció egyik legfőbb eszközén, az 1493 őszeről fennmaradt kettőspecséten például a hátoldalon a morva sas, a luxemburgi oroszlán, a sziléziai sas és a lausitzi ökör a pecsét heraldikai bal, azaz kevésbé előkelő részén sorakozott, míg a cseh oroszlán a magyar vágásokkal együtt szerepelt.<sup>31</sup> (7. kép) (A pecsét elülső oldalán ugyanakkor még családi címerként a Jagelló-sas is látható volt.) A Magyar Korona országait mindeközben a magyar kettős kereszt, a három dalmát leopárdfej, valamint egy kétkoronás címer és egy keresztbe futó állatot ábrázoló címer jelképezte. Noha a két korona kapcsán az elmúlt évszázadban sokat vitatkozott a magyar történetírás és heraldika,<sup>32</sup> az újabb vélemények többsége már Bosznia – kiemelendő: egyik korabeli – címerének véli a koronákat.<sup>33</sup> A futó állat kapcsán valamivel kevesebb, bár még nem teljesen lezárt a vita, hiszen a kutatók nagyobb része szerint ez Szlavóniát jelképezte, amelynek régi szimbóluma a nyest volt. A tartományban ugyanis – mint közismert – már az Árpád-korban is nyestbőrben fizették az adót. 1496-ban pedig éppen II. Ulászló király tette címer-adománylevelével a futó nyestet hivatalosan is Szlavónia címerállatává, amely a következő esztendőben készült pecsétjére is felkerült, s használatban volt még a 17. században is.<sup>34</sup> Eddigi ismereteink szerint Ulászló utódja, II. Lajos király magyar felségpecsétjeinek címerábrázolásai nem változtak, noha ő kettőspecsétet egyelőre még pontosan nem ismert (feltehetően részben jogi, részben hatalomgyakorlás-technikai) okokból nem használt.

Mindezen címerhasználati szokás- és hagyományrendszer ismeretében teljes joggal csodálkozhatunk azon, hogy a prágai királyi oratórium úgy mond „magyar” oldalának címersorával a Jagelló-



7. II. Ulászló király magyar kettőspecsétje, 1493.  
Budapest, Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára

uralkodók pecsétjein használt címerek kizárólag Dalmácia és a Jagelló-sas – mint családi címer – esetében egyeznek meg. Az előbbi az újabb magyar és horvát kutatások szerint a Magyar Korona országai közül Anjou I. Lajos király uralkodása idején, 1370 után elsőként jelent meg a magyar uralkodók heraldikai reprezentációjában, és vált fokozatosan annak állandó, mégpedig a magyar országcímet követő legelső elemévé – mindennekellát azért, mert a hagyomány szerint a Dalmát Királyság magánál a Magyar Királyságnál is régebbi volt.<sup>35</sup>

Az viszont önmagában is egészen furcsa, hogy mit keres a Magyar Korona két királysága, Dalmácia és Bosznia címere között egy őrgrofság, azaz Felső-Lausitz címere. Különösen annak ismeretében, hogy – miként már említettük – II. Ulászló uralkodása idején ez a címer még nem egész Felső-Lausitz, hanem csupán Bautzen város címere volt, s csupán Habsburg I. Ferdinánd uralkodása alatt vált városi címerből Felső-Lausitz tartomány jelképévé, miként Ferdinánd temetési zászlóján Alsó-Lausitzal együtt láthatjuk. (l. ismét a 6. képet) Meglepő módon erre az alapvető problémára a cseh kutatás ez ideig nem figyelt fel, s problémamentesen elfogadta Felső-Lausitz „1490-es évekbeli beékelődését” a királyi oratórium magyar vonatkozású címereinek sorába. A kérdéskör megoldását elsősorban a szomszédos címerpajzs, nevezetesen Bosznia címerének vizsgálata adja meg számunkra. Ez még a királyi oratórium (vagy legalábbis címersora) datálását és heraldikai reprezentációját is új megvilágításba helyezi.

#### 4. A prágai királyi oratórium címersorának új interpretációja és új datálása

A fentiek ismeretében teljes bizonyossággal kijelenthetőnek véljük, hogy Bosznia kardot tartó páncélos kart ábrázoló címere nem a magyar–cseh uralkodók 15. századi heraldikai reprezentációjának kelléktárából került a prágai oratórium mellvédjére. A Hunyadi Mátyás 1464. évi törökellenes hadjáratának köszönhetően fele részben birtokolt délszláv országot ugyanis mind Mátyás, mind Jagelló utódai címeres emlékein, leginkább pecsétjein vagy éppen a nevezetes bautzeni Mátyás-emlékművön<sup>36</sup> – mint láthattuk – általában egy kétkoronás címerpajzs jelenítette meg. Ez azzal magyarázható, hogy Boszniának a 15. században még nem volt állandó címere, így az egyes bosnyák uralkodók családi és/vagy államcímerként többfélet használtak, miközben a terület túl képlékeny hatalmi viszonyokkal rendelkezett, majd pedig túl korán került oszmán uralom alá ahhoz, hogy végül egyetlen címerkép rögzült volna. Míg például Hunyadi Mátyás híve, Újlaki Miklós bosnyák király (1471–1477) – több korábbi bosnyák uralkodót követve – a már említett koronás címet használta, addig más uralkodóknál már a 15. század elejétől a páncélos kar, sőt még további címerváltozatok (harántpólyák, ill. legallyazott ágak) is felbukkannak.<sup>37</sup>

Noha elsőre hihetetlennek tűnhet, Bosznia páncélos kart ábrázoló címere a Habsburg-császárok címerreprezentációjából került át a Jagellókéba, így a prágai királyi oratóriumra is. Ezt véleményünk szerint egyértelműen igazolja, hogy a kardos címer legkorábbi előfordulásai egyértelműen a Habsburg-dinasztia heraldikai reprezentációs emlékei között maradtak fenn. Nevezetesen jelenlegi ismereteink szerint elsőként az 1499-re befejezett innsbrucki Címertornyon (*Wappenturm*), valamint az ugyancsak Jörg Kölderer által készített, már szintén említett Diadalmeneten (*Triumphzug*) (1512–15), (8. kép) végül Dürer nevezetes Diadalkapuján (*Ehrenpforte*) (1526).<sup>38</sup> Miksa császár ugyanis nagyszabású politikai-ideológiai törekvéseinek megfelelően hatalmi-heraldikai reprezentációjába olyan országok és tartományok címereit is felvette a sajátjai közé, amelyeket ténylegesen nem birtokolt, hanem rokonsága révén került velük kapcsolatba vagy szeretett volna megszerezni. A Magyar Korona országaira nem volt nehéz igényt formálni, hiszen elődje, III. Frigyes – miként temetési menete kapcsán már láthattuk – viselte a magyar királyi címet.

Különösen figyelemreméltó, hogy a 15–16. század fordulójától kezdve a Habsburg-dinasztia címerreprezentációjában Boszniát – nem tévedés – végül egészen a 20. századig ez a kardos címer

jelenítette meg. Így szerepel az 1550-es években az említett Habsburg-páván, az 1560-as évek közepén I. Ferdinánd prágai temetésén Bosznia, Szerbia, Kumánia és Bulgária közös zászlaján (9. kép) és Francolin herold *Wappenbuch*-jában éppúgy, mint utóbb II. Rudolf 17. század eleji sokat emlegetett szarkofágján is.<sup>39</sup> De így láthatjuk például még a bécsi *Graben*en 1679-ben emelt pestisoszlopon is, nevezetesen a magyar államcímer alatt, de az I. Ferdinánd uralkodása alatt a magyar királyi titulátúrába bekerülő Szlavónia nyestes címere helyén.<sup>40</sup> (10. kép) Sőt, Habsburg Miksa 1563. szeptemberi pozsonyi koronázásától – hangsúlyozandó: a régi Jagelló-gyakorlattal ellentétben, de az akkori magyar főméltóságok döntésének megfelelően – természetesen a Habsburg-gyakorlat hatására ugyanez a kardos címer került Bosznia mindenkorai koronázási zászlajára is. Mindeközben a koronás (bosnyák) címet Rudolf főherceg 1572 őszi pozsonyi szertartása alkalmával Galícia (Gácsország) címerévé tette az akkori magyar politikai elit, miként mindezt azután például II. Ferdinánd király (1619–1637) nemrég felfedezett 1618. júliusi pozsonyi koronázási ordójának színes zászlóábrázolása is mutatja.<sup>41</sup> (11–12. kép)

Hogy állításunk bizonyosan megállja a helyét, arra két további Jagelló-kori analógiával szolgálhatunk. A Jagellók uralkodói reprezentációjában ugyanis nemcsak a prágai királyi oratóriumon szerepel a bosnyák címer. Csehország legkorábbi, 1518-ban Mikuláš Klaudyán szerkesztésében Nürnbergben megjelent térképén is felbukkan, bár tévesen dalmát király („*Dalmasky Kral*”) felirattal. Ugyanitt Dalmácia címere fölött viszont a „*Chorwasky Kral*”, azaz „*horvát király*” felirat olvasható. Ebből egyértelmű, hogy a térkép megjelentetésekor összekeverték Horvátországot, Dalmáciát és Boszniát címereit.<sup>42</sup> Ez lehetett akár a magyar–délszláv heraldikai viszonyokban érthetően járatlan cseh térképkészítő, akár a nürnbergi nyomdász, Hieronymus Höltzel hibája. Egy bizonyos: a címereket I. Miksa császár heraldikai reprezentációjából vették át. Ezen persze egyáltalán nem kell csodálkoznunk, hiszen a *Diadalkapu* kiadására 1512-ben Miksa császártól megbízást kapó Dürerrel Höltzel ekkor már évek óta kapcsolatban állt, hiszen több munkáját is kiadta.

Ugyanezt a Habsburg-hatást mutatja két díszes ezüst (emlék)érem (*Silberschaumünze*) is, amelyeket 1525-ben Bernhard Beheim készített II. Lajos király tiszteletére a híres magyarországi pénzverdében, Körmöcbányán.<sup>43</sup> (13. kép) Ezek hátlapján a Cseh Korona országait – miként a prágai oratóriumon is – a cseh oroszlán mellett alul a morva és a sziléziai sas, valamint a lausitzi ökör képviselte, a Magyar Korona területeit viszont a két magyar





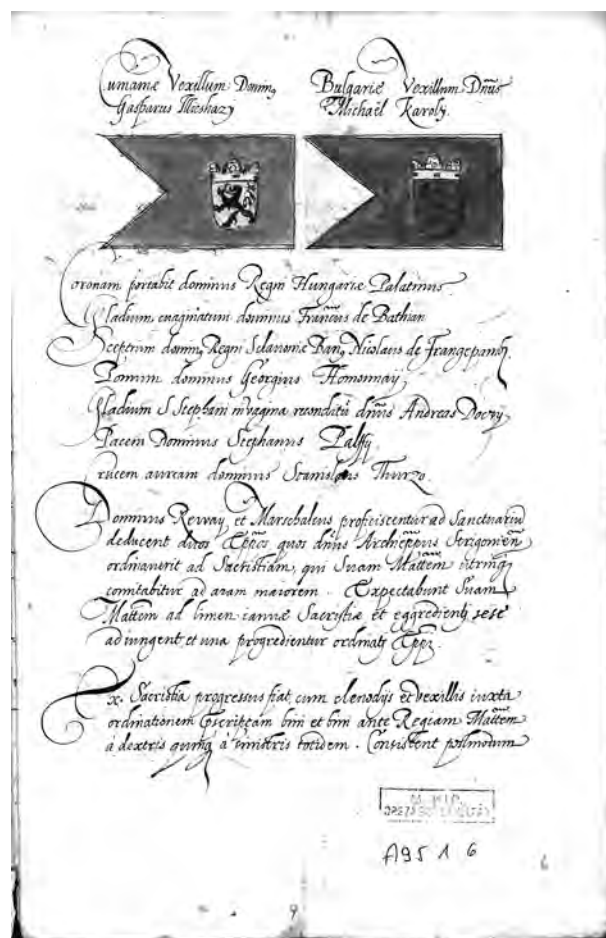
8. Magyarország, Dalmácia, Horvátország és Bosznia címeres zászlaja I. Miksa császár kéziratos Diadalmenetében. Wien, Albertina



9. Bosznia, Szerbia, Kumánia és Bulgária közös zászlaja Habsburg I. Ferdinánd temetésén Bartholomaeus Hannewald: Parentalia Divo Ferdinando... (Augsburg 1566) című művében. Wien Museum



10. A bécsi Grabenen 1679-ben emelt pestisoszlop magyar címere Bosznia kardos címerpajzsával



11. A Magyar Korona koronázási országzászlói II. Ferdinánd koronázási rendtartásában, 1618. Budapest, Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára

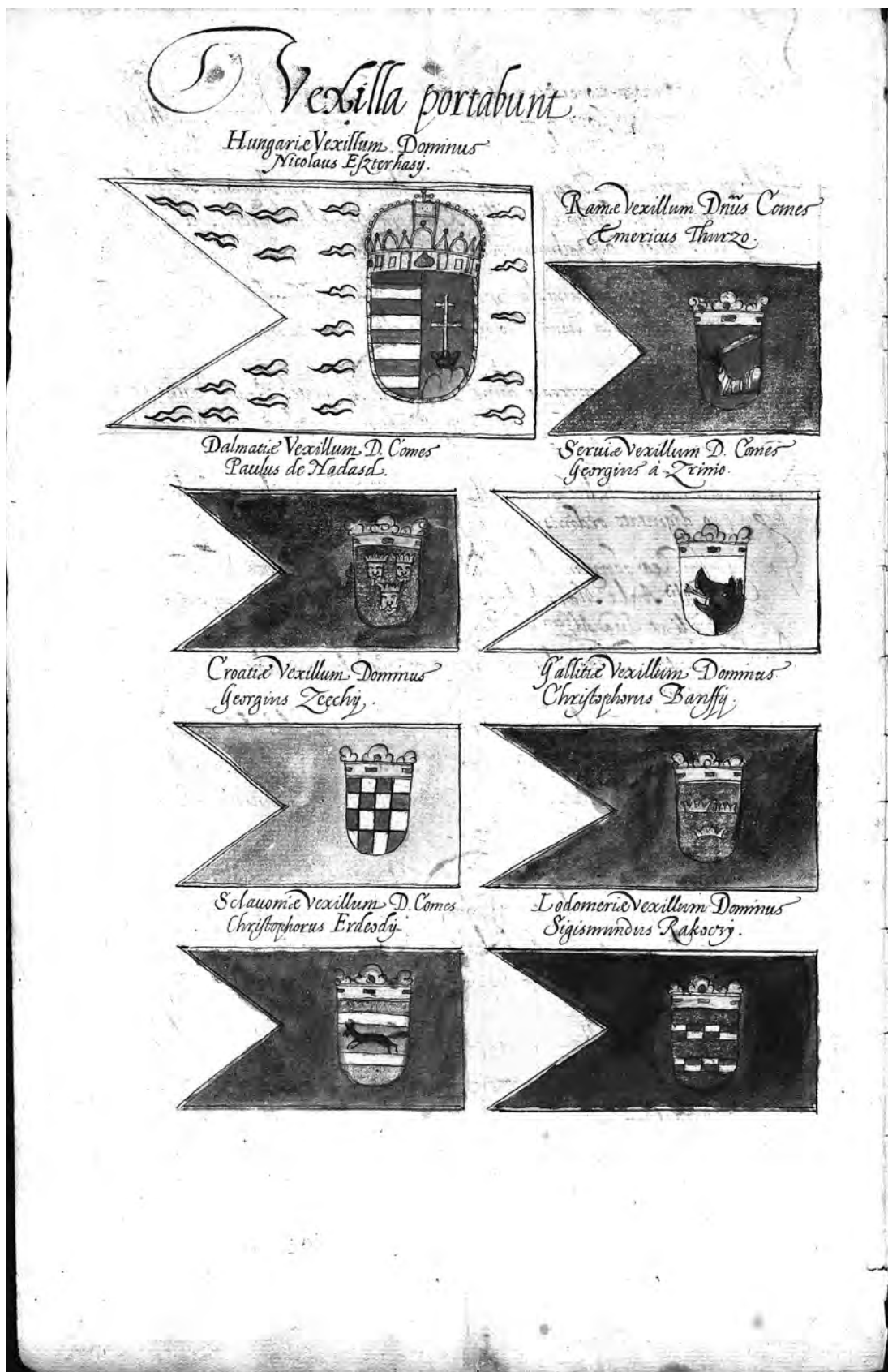
címer (a vágásos és kettős kereszt) mellett a dalmát három leopárdfej, Horvátország sakkozott címerpajza és a bosnyák kardos kar. Ez esetben a kapcsolat Miksa császár innsbrucki központjával és heraldikai reprezentációs törekvéseivel még egyértelműbb. Egyrészt Beheim a tirolai Hallból származott, másrészt 1509-ben ő készítette Miksa egyik tallérját, végül pedig 1524-ben II. Lajos király felesége, Habsburg Mária királyné hívására érkezett kamaragrófnak Magyarországra.<sup>44</sup> Számára tehát az innsbrucki címeres emlékek igencsak jól ismertek voltak.

A fentiek ismeretében egyértelműen kijelenthetők véljük: mivel az eddig előkerült legkorábbi páncélos karos-kardos bosnyák címeremlékek mind 1499 utánról származnak, a prágai királyi oratórium címersora aligha keletkezhetett az 1490-es évek elején, mint általában vélik. Sokkal valószínűbbnek tartjuk, hogy az oratórium magyar–cseh címersorának elkészítésére – egyértelmű Habsburg heraldikai reprezentációs hatásra – az 1510–1520-as években, azaz már II. Lajos király uralkodása idején került sor, amikor a kardos bosnyák címer már több alkalommal megjelent mind a cseh-, mind a magyarországi Jagelló heraldikai reprezentációban.

Vélekedésünket erősíti az is, hogy az 1515. évi bécsi házassági szerződések, majd II. Lajos Habsburg Máriával 1522-ben Budán kötött házasságát követően a Habsburg–Jagelló kapcsolatok a korábbiaknál jóval intenzívebbekké váltak.

Végül a Habsburg-címergyakorlat prágai követése kapcsán még egy fontos feltételezést szeretnénk az olvasókkal megosztani. Bár az egyes országcímerekkel gyakran még a korabeli nyomdászok és udvari méltóságok sem voltak teljesen tisztában, olyan komoly heraldikai tévedést, mint amilyen napjainkban a királyi oratóriumon látható, aligha követhettek el. Nevezetesen arra gondolunk, mit keres a Magyar Korona országai címereinek sorában, ráadásul – mint már utaltunk rá – két királyság, Dalmácia és Bosznia között Bautzen városának (ill. Budissin tartományának) a címere, amely az eddigi kutatások szerint a 15–16. század fordulóján még nem is jelképezte Felső-Lausitzot. Ez utóbbi tény mutatja az is, hogy az 1515. évi nevezetes bécsi események kapcsán megjelent korai cseh nyelvű nyom-





12. A Magyar Korona koronázási országzászlói II. Ferdinánd koronázási rendtartásában, 1618.  
Budapest, Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára



tatványokon a Cseh Korona országainak sorában Lausitzot ugyancsak kizárólag egy ökröt ábrázoló címerpajzs szimbolizálta.<sup>45</sup> Különösen furcsa mindez annak ismeretében, hogy I. Miksa császár fentiekben számba vett címeres emlékein (a *Wappenturmon*, a *Triumphzugon* és az *Ehrenpfortén* egyaránt), sőt az 1525. évi Beheim-érmen is Dalmácia és Bosznia címere között mindenütt nem más, mint a Horvát Királyság címere szerepel.<sup>46</sup> Az utóbbi sakkozott címerpajzsa ugyanakkor igencsak hasonlít Felső-Lausitz címerére, nevezetesen kváderköves városfalára.

Mindezek alapján úgy véljük, egyáltalán nem zárható ki, hogy a napjainkban az oratóriumon látható felső-lausitzi címer csak az említett 19. század végi (vagy akár egy eddig ismeretlen korábbi) hibás restaurálásnak köszönhetően váltotta fel a valóban odaillő horvát címet. (Ezt a kérdést véglegesen a cseh műemléki-művészettörténeti kutatásoknak kell majd a jövőben tisztázni.) Feltételezésünk helyességére utal ugyanakkor az is, hogy Felső-Lausitz pártázatos városfalát általában nem olyan kis kockakövek alkotják (l. a 3. képen), mint amilyenek a királyi oratóriumon ma láthatóak, hanem dupla nagyságú kváderkövek, és nem négy, hanem csak három pártázat – miként ezt többek között éppen a Szent Vitus-székesegyházban Felső-Lausitz egy másik festett, feltehetően valamikor a 17. században készülhetett címere is mutatja. (14. kép)

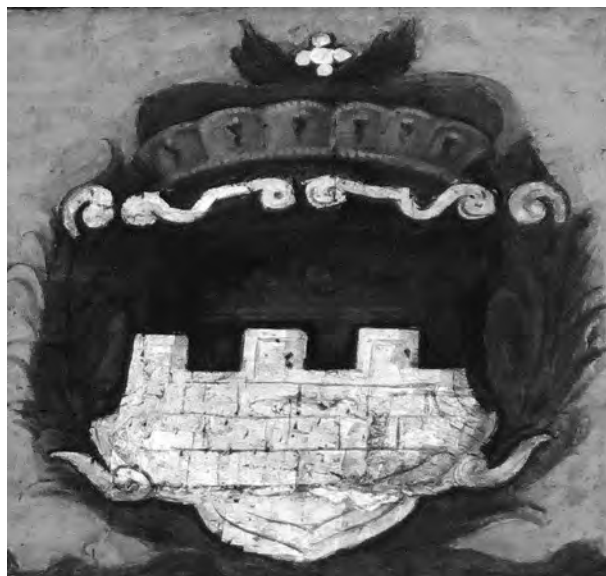
## 5. Összefoglalás

Közép-európai kontextusban végzett vizsgálatunk legfőbb tanulságai az alábbiakban összegezhetők: az eddigi vélekedésekkel ellentétben a II. Ulászló magyar–cseh király által a prágai Szent Vitus-székesegyházban épített királyi oratórium teljes befejezésére, nevezetesen címersorának elkészítésére – az azon szereplő címerek, elsősorban a bosnyák történetének ismeretében – biztosan nem az 1490-es évek első felében került sor, miként az eddigi kutatás vélte. Ez feltehetően az 1510–1520-as esztendőkből, talán Ulászló utódja, II. Lajos király és Habsburg felesége 1522–1523. évi csehországi tartózkodása idején következhetett be.<sup>47</sup> Erre a legvalószínűbb alkalmat Habsburg Mária királyné 1522. június 6-án itt tartott koronázása szolgáltathatta.<sup>48</sup>

A bosnyák címer egyúttal azt is bizonyítja, hogy a Jagellók prágai uralkodói reprezentációjába a királyi oratórium esetében nem a budai vagy a prágai udvarhoz, hanem az I. Miksa császár innsbrucki udvarához köthető Habsburg heraldikai reprezentációból vették át a címereket. Ezen új ismeretek birto-



13. Bernhard Beheim II. Lajos király tiszteletére Körmöcbányán vert Silberschaumünzéje. Budapest, Magyar Nemzeti Múzeum



14. Felső-Lausitz festett címere a prágai Szent Vitus-székesegyházban

kában pedig az is feltételezhető, hogy a napjainkban a mellvéden látható Felső-Lausitz-címer csak a 19. század végi (vagy esetleg egy ismeretlen korábbi) hibás restaurálás során került a hozzá sokban hasonló, a dalmát és bosnyák címerek közé valóban odaillő horvát címer helyére. A Habsburg-címerreprezentáció tehát I. Miksa császár erőteljes hatalmi reprezentációs propagandája sikerének köszönhetően már akkor jelen volt a Német-római Birodalom speciális részét alkotó Csehország fővárosában és ennek székesegyházában, a Szent Vitus-templomban, ami-

kor egy Magyar- és Csehországot magában foglaló közép-európai monarchiáról a 16. század elején a Habsburg-dinasztia tagjai még csupán álmodozhattak, s amit azután az 1526 utáni évtizedekben I. Ferdinánd hozott létre, akinek a prágai temetésén 1565 augusztusában felvonultatott zászlókon már csaknem minden magyar és cseh tartomány címere szerepelt. Így ő az 1530–1560-as években Prágában járva elégedetten tekinthetett fel a Jagelló elődei által emelt királyi oratórium különleges cseh–magyar, sőt egyúttal Jagelló–Habsburg címersorára.

Végül közép-, sőt a bosnyák címer révén részben már délkelet-európai összefüggésben és interdiszciplináris keretekben végzett vizsgálatunknak van

még egy általánosabb tanulsága a hazai és nemzetközi művészettörténet-írás és régészet számára is. Nevezetesen, hogy nemcsak a rokonsági viszonyok, hanem még a történelem segédtudományai (a heraldika, a szfragisztika, a vexillológia stb.) módszereinek bevonása és eredményeinek hasznosítása is jelentős mértékben elősegítheti a késő középkori és kora újkori művészettörténeti kutatásokat, sőt akár még kiemelkedő műalkotások keletkezésének, datálásának és ikonográfiai előképeinek meghatározását is.<sup>49</sup> A 21. század elején reményeink szerint eljőhet végre az idő a történelem és segédtudományai, valamint a rokon diszciplínák eddigiekénél még szorosabb, sok új felfedezést kínáló összefogására.

## JEGYZETEK

1 A tanulmány rövidebb verziója német nyelven Prágában látott napvilágot: *Heraldische Repräsentation der Jagiellonen und der Habsburger. Die Wappen des königlichen Oratoriums im Prager Veitsdom im mitteleuropäischen Kontext. Historie – Otázky – Problémy* 7. 2015, č. 2, 176–190. Írásunk az MTA BTK TTI „Lendület” Szent Korona Kutatócsoport által elnyert Lendületi kutatási projekt támogatásával készült. Kiemelten köszönjük Lakatos Bálintnak, Mikó Árpádnak és Rácz Györgynek dolgozatunk elkészítése során nyújtott önzetlen segítségét és hasznos tanácsait.

További bőséges régebbi irodalommal a legfrissebb feldolgozásokból: Ivo Hlobil: *Der Prager Veitsdom*. Praha 2006, 34; Jiří Kuthan – Jan Royt: *Katedrála sv. Víta, Václava a Vojtěcha. Svatyně českých patronů a králů*. Praha 2011, 385–389. A magyar irodalomból egészen frissen: *Magyar Károly: Lépték és forma európai színvonalon – a budai királyi palota a középkor végén*. = [http://mta.hu/tudomany\\_hirei/leptek-es-forma-europai-szinvonalon-a-budai-kiralyi-palota-a-kozepkor-vegen-106698](http://mta.hu/tudomany_hirei/leptek-es-forma-europai-szinvonalon-a-budai-kiralyi-palota-a-kozepkor-vegen-106698) 2016. augusztus 1., 9. kép [a letöltés ideje: 2016. szeptember 1.]

2 A teljesség igénye nélkül: *Feld István: Régészeti adatok a nyéki királyi villák történetéhez*. In: Horler Miklós hetvenedik születésnapjára. Tanulmányok. Szerk. Lővei Pál. Budapest 1993, 259–268; Mikó Árpád: *A reneszánsz Magyarországon*. Budapest 2009, 61–62; Végh András: *Baluszterpillér II. Ulászló király címerével és monogramjával*. In: *Közös úton*. Budapest és Krakkó a középkorban. Szerk. Benda Judit et al. Budapesti Történeti Múzeum, Budapest 2016, 264 (5.H.55. kat. sz., a korábbi irodalommal); Mikó Árpád: *A Bibliotheca Corvina és II. Ulászló*. A miniatúrafestészet kérdései a Jagelló-kori Magyarországon. In: *Testimonio litterarum*. Tanulmányok Jakó Zsigmond tiszteletére. Szerk. Dáné Veronka – Lupescuné Makó Mária – Sipos Gábor. Kolozsvár 2016, 269–272.

3 *Magyar Károly: Lépték és forma... i. m. (1. j.)*

4 Neumann Tibor: *A „Dobzsekirályról” egy kicsit máskepp – Ötszáz éve halt meg II. Ulászló*. Újkor.hu 2016. 04. 01. = <http://ujkor.hu/content/dobzsekiralyrol-egy-kicsit-maskepp-otszaz-eve-halt-meg-ii-ulaszlo> [a letöltés ideje: 2016. szeptember 1.]. L. még a 2014. november 13–14-én, Budapesten tartott, A Jagellók Magyarországa. Új kuta-

tások és eredmények című konferencia megjelenés előtt álló előadásait.

5 A címerpajzsok alaposabb helyszíni vizsgálatára vagy esetleges mintavételek készítésére a műemlék kiemelkedő védettsége miatt nem volt lehetőségünk, ennek elvégzése a jövőbeli cseh kutatások feladata.

6 Antonín Podlaha – Kamil Hilbert: *Soupis památek historických a uměleckých. Metropolitní chrám sv. Víta v Praze*. Praha 1906, 93; Dobroslav Líbal – Pavel Zahradník: *Katedrála svatého Víta na Pražském hradě*. Praha 1999, 108, valamint I. még az 1. jegyzetben idézett munkákat.

7 A teljesség igénye nélkül: Pálffy Géza: *A Magyar Korona országainak koronázási zászlói a 16–17. században*. In: „Ez világ, mint egy kert...” Tanulmányok Galavics Géza tiszteletére. Szerk. Bubryák Orsolya. Budapest 2010, 17–52, ill. bővített szlovák változata: *Uő: Korunovačné zástavy krajín Uhorskej koruny od neskorého stredoveku do začiatku 20. storočia*. Galéria. Ročenka Slovenskej národnej galérie v Bratislave 12. 2011 [2013], 7–30; továbbá *Uő: A Magyar Királyság és a Habsburg Monarchia a 16. században*. Második, szövegében változatlan kiadás utánnnyomása. Budapest 2016, 321–348. stb.

8 További bőséges irodalommal: [John] H[uxtable] Elliott: *A Europe of Composite Monarchies. Past and Present*, 117. 1992, 48–71; Thomas Winkelbauer: *Ständefreiheit und Fürstentum. Länder und Untertanen des Hauses Habsburg im konfessionellen Zeitalter*. 1–2. köt. Wien 2003, főként 1. köt. 25–310; Sashalmi Endre: *A nyugat-európai államfejlődés vázlata (1000–1700)*. Budapest 2006, főként 109–119; Pálffy Géza: *A Magyar Királyság... i. m. (7. j.)* 77–85. stb.

9 Az utóbbiakra legfrissebben: Václav Bůžek: *Die Begräbnisfeierlichkeiten nach dem Tod Ferdinands I. und seiner Söhne*. *Historie – Otázky – Problémy* 7. 2015, č. 2, 260–275.

10 Buzás Gergely – Lővei Pál: *A visegrádi királyi palota északnyugati épülete és az utcai homlokzat zárt erkélye*. Visegrád 2001, 27–32; [Joseph] Ellenbogen [Könyöki József]: *Zur Erinnerung an die feierliche Consecration des neu errichteten Hochaltars im restaurirten Sanctuarium des Krönungs-Domes in Preßburg*. Preßburg 1867, 8–9 és Tafel Nr. 21.

11 Mindezekre l. *Franz-Heinz von Hye*: Plurimumque Europae provinciarum rex et princeps potentissimus – Kaiser Maximilians I. genealogisch-heraldische Denkmäler in und um Innsbruck. In: Staaten. Wappen. Dynastien. XVIII. Internationaler Kongress für Genealogie und Heraldik in Innsbruck vom 5. bis 9. September 1988, Innsbruck 1988, 35–63; *Uő*: Der Wappenturm – zur Vorgeschichte einer heraldisch-künstlerischen Idee. Veröffentlichungen des Tiroler Landesmuseum Ferdinandeum 70. 1990, 99–109.

12 Werke für die Ewigkeit. Kaiser Maximilian I. und Erzherzog Ferdinand II. Ausstellungskatalog des Kunsthistorischen Museums, Schloss Ambras 6. Juli bis 31. Oktober 2002. Hrsg. Wilfried Seipel. Wien 2002, 120–123, Nr. 52; Albrecht Dürer. Ausstellungskatalog der Albertina 5. September–30. November 2003. Hrsg. Klaus Albrecht Schröder – Maria Luise Sternath. Wien 2003, 448–453, Nr. 154; Kaiser Maximilian I. und die Kunst der Dürerzeit. Hrsg. Eva Michel – Maria Luise Sternath – Manfred Holleger. Wien 2012, passim; ill. a magyar irodalomból: Dürer és kortársai. Művészóriások óriásmetszetei. I. Miksa császár diadala. Szépművészeti Múzeum, Budapest 2005. július 1–október 9. Szerk. Bodnár Szilvia. Budapest 2005.

13 *Hans Peter Zelfel*: Wappenschilde und Helme vom Begräbnis Kaiser Friedrichs III. Ein Beitrag zum Begräbniszeremoniell. Unsere Heimat. Zeitschrift des Vereins für Landeskunde von Niederösterreich und Wien XLV. 1974, 201–209.

14 *Wilhelm Hauser*: Der Trauerzug beim Begräbnis des deutschen Königs Albrechts II. († 1439). Adler. Zeitschrift für Genealogie und Heraldik LXXXV. 1967, 191–195.

15 Összefoglaló jelleggel l. *Pálffy Géza*: Magyar címerek, zászlók és felségjelvények a Habsburgok dinasztikus hatalmi reprezentációjában a 16. században. Történelmi Szemle 47. 2005, 241–275; ill. átdolgozott német változata: *Uő*: Kaiserbegräbnisse in der Habsburgermonarchie – Königskrönungen in Ungarn. Ungarische Herrschaftssymbole in der Herrschaftsrepräsentation der Habsburger im 16. Jahrhundert. Frühneuzeit-Info XIX. 2008, Nr. 1, 41–66.

16 Legutóbbi közlése: *Pálffy Géza*: A Magyar Királyság... i. m. (7. j.) 346–347, 29. táblázat.

17 Az Antonio Bonfini által is említett zászlók problematikájáról és ez ideig sokat vitatott azonosításáról a jövőben „Magyar birodalmi” reprezentáció a késő középkorban: Hunyadi Mátyás 1490. évi temetésének zászlósról címmel önálló tanulmányban számolunk be. Újabbban vö. A Magyar Nemzeti Múzeum címeres halotti emlékei. Összeáll., szerk., bev. Baják László. Budapest 2007, 10–11, ill. *Kerny Terézia*: Hunyadi Mátyás halála, temetése és székesfehérvári síremléke. In: Mátyás király és a fehérvári reneszánsz. Szerk. Kerny Terézia – Smohay András. Székesfehérvár 2010, 42–66, főként 47–52.

18 *Thuróczy János*: A magyarok krónikája. Facsimilekiadás. Budapest 1986. Erre nemrég *Tringli István* is felhívta a figyelmet: Mátyás országoi. Miről árulkodik a Thuróczykrónika címerkoszorúja. Rubicon XXVII. 2016, 4. sz., 32–35.

19 Mind *Ferdinánd*, mind *Miksa* temetése kapcsán erről külön is szoltunk: *Géza Pálffy*: Ungarn in der Habsburgermonarchie. Ungarische Herrschaftszeichen an der Wiener Begräbniszeremonie Ferdinands I. 1565. In: Wien und seine WienerInnen. Ein historischer Streifzug durch Wien über Jahrhunderte. Festschrift

Karl Vocelka zum 60. Geburtstag. Hrsg. Martin Scheutzh – Vlasta Valeš. Wien–Köln–Weimar 2008, 29–46, *Uő*: Die Repräsentation des Königreichs Ungarn am Begräbnis Kaiser Maximilians II. in Prag 1577. In: Per saecula ad tempora nostra. Sborník prací k šedesátým narozeninám Prof. Jaroslava Pánka. I–II. Edd. Jiří Mikulec – Miloslav Polívka. Praha 2007, Sv. I., 276–283.

20 *Ferdinánd*, 1565: *Bartholomaeus Hannewald*: Parentalia Divo Ferdinando Caesari Avgvsto patri patriae etc. a Maximiliano imperatore etc., Ferdinando et Carolo serenissimis Archiducibus Austriae Fratribus singulari pietate persoluta Viennae, Anno Domini M.D.LXV. VIII. Idus Augusti. Augsburg 1566 – egy színezett példány: Wien Museum, Inv. Nr. 116.845; *Miksa*, 1577: *Václav Bůžek*: Die Begräbnisfeierlichkeiten... i. m. (9. j.) 267–268.

21 *Vö*: *Pálffy Géza*: A Magyar Királyság... i. m. (7. j.) 85, 2. ábra.

22 *Eliška Fučíková – Beket Bukovinská – Ivan Muchka*: Die Kunst am Hofe Rudolfs II. Hanau 1990, 26, Abb. 20; *Beket Bukovinská*: Sarg Rudolfs II. In: Prag um 1600. Kunst und Kultur am Hofe Kaiser Rudolfs II. Bd. 1. Ausstellungskatalog. Wien–Freren 1988, 572, Nr. 457. Meglepő módon ezt az összefüggést a cseh és az osztrák kutatás ez ideig nem ismerte fel.

23 *Hans Francolin*: Weyland Kayzers Ferdinandi sälinger vnd hochloblichster gedächtnus / vnnd dem ganzen hochberühmbten hauß Österreich angehörig Wapen. Augsburg é. n. (Österreichische Nationalbibliothek, 48.W.7.); erről a kevésbé ismert műről l. *Egon von Berchem – Donald Lindsay Galbreath – Otto Hupp*: Beiträge zur Geschichte der Heraldik. Berlin 1939, 152–156; ill. egy prágai kézirat kapcsán *Francolinra* és művére újabban l. *Kees Teszelszky*: Wirklichkeitsgetreue Darstellungen der ungarischen Krone um 1608. In: Wiener Archivforschungen. Festschrift für den ungarischen Archivdelegierten in Wien, István Fazekas. Hrsg. Zsuzsanna Cziráki et al. Wien 2014, 133–141, itt: 137–138, 417–418, Abb. 3–4.

24 Újabban: *Thomas Kuster*: „... den Neidern und Feinden des habsburgischen Namens und Ruhmes zum Trotze und Spotte...” Der Habsburger Pfau – ein kurioser Wappenträger. Jahrbuch des Kunsthistorischen Museums Wien XIII–XIX, 2011–2012, 73–103.

25 *Buzási Enikő – Pálffy Géza*: A magyar korona eddigi ismert legkorábbi autentikus ábrázolásának keletkezéséről. A Szent Korona a Habsburg *Ehrenspiegel*ben. Művészettörténeti Értesítő LXII. 2014, 217–264, ill. jelentősen kiegészített és színes képanyaggal gazdagított német nyelvű könyvváltozata: *Uők*: Augsburg – Wien – München – Innsbruck. Die frühesten Darstellungen der Stephanskron und die Entstehung der Exemplare des Ehrenspiegels des Hauses Österreich. Gelehrten- und Künstlerbeziehungen in Mitteleuropa in der zweiten Hälfte des 16. Jahrhunderts. Budapest 2015, a Habsburgpávához főként 21–22.

26 Alapvető új feldolgozás a témáról: *Antonín Kalous*: Matyáš Korvín (1443–1490). Uherský a český král. České Budějovice 2009.

27 *Bándi Zsuzsanna*: A Magyar Országos Levéltár Jagelló-kori pecsétkiállításának katalógusa (1991. szeptember 20.–1992. június 30.). Levéltári Közlemények LXIV. 1993, 107–142; *Zenon Piech*: Die Wappen der Jagiellonen als Kommunikationssystem. In: Hofkultur der Jagiellonendynastie und verwandter Fürstenhäuser.



Hrsg. Urszula Borkowska – Markus Hörsch. Ostfildern 2010, 13–34, különösen: 25–26; vö. még *Ivánfi (Jancsik) Ede*: A magyar birodalom vagy Magyarország s részeinek címerai. Pest 1869. Reprint Bertényi Iván utószavával: Budapest 1989; Megpecsételt történelem. Középkori pecsétek Esztergomból. Szerk. Hegedűs András. Esztergom 2000; Sigilla regum – reges sigillorum. Királyportrék a Magyar Országos Levéltár pecsétgyűjteményéből. Szerk. Érszegi Géza. A pecsétek leírását kész. Sölch Miklós. Budapest 2001.

28 *Bándi Zsuzsanna*: A Magyar Országos Levéltár i. m. (27. j.) 112, Nr. 7. (1490 körül).

29 A téma legfontosabb feldolgozásai: *Kumorovitz Lajos Bernát*: Mátyás király pecsétjei. Turul XLVI. 1932, 5–19; *Bertényi Iván*: I. Mátyás király címerváltozatai. Levéltári Közlemények LXXIX. 2008, 77–100, különösen 83–86, valamint I. még a 27. jegyzetben idézett pecsétképeket.

30 Geschichte der Oberlausitz. Herrschaft, Gesellschaft und Kultur vom Mittelalter bis zum Ende des 20. Jahrhunderts. Hrsg. Joachim Bahlcke. Leipzig 2001, 12–13; *Tringli István*: Mátyás országai... i. m. (18. j.) 34–35.

31 Budapest, Magyar Nemzeti Levéltár, Országos Levéltár, DL 19968. (1493. október 28.), ill. *Bándi Zsuzsanna*: A Magyar Országos Levéltár i. m. (27. j.) 110, Nr. 2.

32 Ezt részletesen bemutatja: *Bertényi Iván*: I. Mátyás király címerváltozatai... i. m. (29. j.) 88–89.

33 Így gondolja a témában tanulmányokkal készülő Lakatos Bálint és Rácz György is, amit magunk is teljességgel osztunk. Köszönjük, hogy készülő kézírataikat és adatgyűjtéseiket megosztották velünk. L. még *Rácz György*: A Jagelló-kor heraldikai reprezentációja című előadását a 2014. november 13–14-én Budapesten tartott, A Jagellók Magyarországa. Új kutatások és eredmények című konferencián, valamint legújabbán vö.: *Tringli István*: Mátyás országai... i. m. (18. j.) 35. Más véleményen van: *Bertényi Iván*: I. Mátyás király címerváltozatai... i. m. (29. j.) 88–89.

34 *Dénes Radocsay*: Renaissance letters patent granting armorial bearings in Hungary. II. Acta Historiae Artium XII. 1966, 72; *Mario Jareb*: Hrvatski nacionalni simboli. Zagreb 2010, 26; *Dubravka Peić Čaldarović – Nikša Stančić*: Povijest hrvatskoga grba. Hrvatski grb u mijenama hrvatske povijesti od 14. do početka 21. stoljeća. Zagreb 2011, 74–83, vö. még *Ivan Bojničić*: Pečat kraljevine od god. 1497. Vjesnik Kr. Hrvatsko-Slavonsko-Dalmatinskoga Zemaljskog arkiva 3. 1901, 69.

35 *Mario Jareb*: Hrvatski nacionalni simboli... i. m. (34. j.) 19; *Dubravka Peić Čaldarović – Nikša Stančić*: Povijest hrvatskoga grba... i. m. (34. j.) 26–46; ill. *Körmendi Tamás*: Dalmácia címere a középkori magyar királyok heraldikai reprezentációjában. In: Archivarium historicorumque magistra. Történeti tanulmányok Bak Borbála tanárnő 70. születésnapjára. Szerk. Kádár Zsófia – Lakatos Bálint – Zarnóczki Áron. Budapest 2013, 391–408.

36 Erre újabban bőséges irodalommal: *Papp Szilárd*: Mátyás emlékezete Bautzenben. In: Rex invictissimus. Hadsereg és hadszervezet a Mátyás kori Magyarországon. Szerk. Veszprémy László. Budapest 2008, 212–236.

37 Lakatos Bálint és Rácz György említett, még publikálatlan kutatásain, valamint saját vizsgálataikon kívül a témához I. a régebbi irodalomból: *Holub József*: Bosznia címere. Turul XXXV. 1917, 54–57; ill. újabban *Bertényi Iván*: I. Mátyás király címerváltozatai... i. m. (29. j.) 86–90.

38 L. a 11–12. jegyzetekben idézett műveket.

39 L. a 22–24. jegyzetekben idézett munkákat.

40 Újabban a pestisoszlopokra I. *Herbert Karner*: Der Kaiser und seine Stadt. Identität und stadträumliche Semantik im barocken Wien. In: Städtisches Bürgertum und Hofgesellschaft. Kulturen integrativer und konkurrierender Beziehungen in Residenz- und Hauptstädten vom 14. bis ins 19. Jahrhundert. Hrsg. Jan Hirschbiegel – Werner Paravicini – Jörg Wettlaufer. Ostfildern 2012, 141–160, főként 153–157.

41 *Pálffy Géza*: A Magyar Korona... i. m. (7. j.) 24–26; *Uő*: Korunovačné zástavy... i. m. (7. j.) 9–11.

42 A térképre a teljesség igénye nélkül I. *Karel Kuchař*: Early Maps of Bohemia, Moravia and Silesia. Praha 1961, 11–15; *Jaroslav Kolár*: Takzvaná mapa Čech Mikuláše Klaudiána: pokus o významovou interpretaci. Strahovská knihovna. Sborník Památníku národního písemnictví XIV–XV. 1978–1979, 49–73. A magyar irodalomból I. *Zuzana Ludiková – Végh András*: Csehország legrégebb térképe. In: Habsburg Mária, Mohács özvegye. A királyné és udvara 1521–1531. Budapesti Történeti Múzeum, 2005. szeptember 30. – 2006. január 9. Slovenská národná galéria, 2006. február 2. – április 30. Kiállítási katalógus. Szerk. Réthelyi Orsolya et al. Budapest 2005, 193: IV-3. és 56, 15. kép.

43 *Lajos Huszár – Béla von Procopius*: Medaillen- und Plakettenkunst in Ungarn. Budapest 1932, 11, C.II: 302 és 9 C.II: 303.

44 *Márton Gyöngyösi*: Königin Maria und die Kremnitzer Münzprägung. In: Maria von Ungarn (1505–1558). Eine Renaissancefürstin. Hrsg. Martina Fuchs – Orsolya Réthelyi. Münster 2007, 161–177, különösen 162–163.

45 A jeles prágai humanista és nyomdász, Mikuláš Konáč Prágában megjelent 1515. évi nyomtatványának újabb közlése: *Jana Hubková*: Ferdinand I. und seine erste Begegnung mit dem Königreich Böhmen und Prag 1527 im Spiegel der zeitgenössischen Flugblätter und Flugschriften. Historie – Otázky – Problémy 7. 2015, č. 2, 44–59, különösen 43, ill. 54, Abb. 2.

46 *Mario Jareb*: Hrvatski nacionalni simboli... i. m. (34. j.) 14–18; *Dubravka Peić Čaldarović – Nikša Stančić*: Povijest hrvatskoga grba... i. m. (34. j.) 49–56.

47 *Václav Bůžek*: Saját országában idegen. Jagelló Lajos és Habsburg Mária csehországi tartózkodása 1522–1523 fordulóján. In: Habsburg Mária, Mohács özvegye... i. m. (42. j.) 57–61; újabban C. *Tóth Norbert*: A királyi pár Csehországban. In: „Köztes Európa” vonzásában. Ünnepi tanulmányok Font Márta tiszteletére. Szerk. Bagi Dániel – Fedeles Tamás – Kiss Gergely. Pécs 2012, 83–95.

48 Habsburg Mária prágai koronázásához I. *František Šmahel*: Korunovační rituály, ceremonie a festivity české stavovské monarchie 1471–1526. In: Rituály, ceremonie a festivity ve střední Evropě 14. a 15. století. Edd. Martin Nodl – František Šmahel – Krzysztof Kowalewski. Praha 2009, 147–170, különösen 160–161.

49 Ezt tapasztaltuk már a koronázási országzászlók címereinek vizsgálata során, amelyek nyomon követhetése akár festmények, tézislapok és egyéb nyomtatványok ikonográfiai előképeinek megállapítását is lehetővé teheti. *Pálffy Géza*: A Magyar Korona... i. m. (7. j.) 34–36; *Uő*: Korunovačné zástavy... i. m. (7. j.) 14–16. Am ugyanezt jelzi *Galavics Géza* egyik friss munkája is, amely a kismartoni Esterházy-rezidencia dísztermében szereplő címere-

ket, többek között még a bosnyák címerváltozatok problematikáját is tanulságos elemzés alá vette: Hol keressük a Hesperidák kertjének földi mását? Esterházy Pál és a festő Carpofo Tencalla „vitája” és a folytatás a kismar-

toni Esterházy-rezidencia dísztermének mennyezetképén (1674). In: Művészet és mesterség. Tisztelgő kötet R. Várkonyi Ágnes emlékére. Szerk. Horn Ildikó et al. II. köt. Budapest 2016, 279–362.

## COATS OF ARMS ON THE ROYAL ORATORY IN PRAGUE'S SAINT VITUS CATHEDRAL IN CENTRAL EUROPEAN CONTEXT

### HERALDIC REPRESENTATION OF THE JAGIELLONIAN AND HABSBURG DYNASTIES IN THE LATE MIDDLE AGES

The study examines the series of coats of arms of the Hungarian and Bohemian Lands on the late Gothic Royal Oratory of the Cathedral of Saint Vitus in Prague in a Central European context. The analysis of the history of coats of arms of the Lands of the Hungarian Crown, principally that of Bosnia resulted in three new findings. On the one hand, contrary to previous concepts the creation of the series of coats of arms and along with this the completion of the oratory did not took place in the first half of the 1490's, that is, at the beginning of the reign of Wladislaw, king of Hungary and Bohemia (1490–1516), but presumably in the 1510–1520's. The occasion must have offered itself during the Bohemian sojourn of Louis II, king of Hungary and Bohemia (1516–1526) and his wife in 1522–1523, and presumably the coronation of Mary of Hungary in the Cathedral of Saint Vitus on June 6, 1522. On the other hand, the Bosnian coat of arms proves that the coats of arms of the Lands of the Hungarian Crown on the Royal Oratory were taken over from the heraldic representation of Emperor Maximilian I in Innsbruck instead of those of the Jagiellonian dynasty in Prague or Buda, where those were present on several such memorials from the late 1490s on (*Wappenturm, Triumphzug, Ehrenpforte*, etc.). Namely, at this time it was only in Habsburg heraldic representations that Bosnia was represented by the armored arm holding a sword, while in Hungarian practice the south Slavic kingdom's

coat of arms included two crowns. Thirdly, based on new research it can be stated that the coat of arms of Upper Lusatia, situated on the balustrade, could have been placed among the coats of arms of the Lands of the Hungarian Crown only during an erroneous restoration attempt at the end of the 19th century. Originally the coat of arms standing between those of the kingdoms of Dalmatia and Bosnia must have been that of Croatia whose checkered coat of arms was probably confused with the similar one of Upper Lusatia depicting a castle wall.

PÁLFFY Géza történész, Magyar Tudományos Akadémia, Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Történettudományi Intézet / historian, Hungarian Academy of Sciences, Research Centre for the Humanities, Institute of History, [palfy.geza@btk.mta.hu](mailto:palfy.geza@btk.mta.hu)

*Kulcsszavak:* Habsburg- és Jagelló-dinasztia, II. Ulászló, I. Miksa császár, a Magyar és a Cseh Korona országai, a prágai Szent Vitus-székesegyház királyi oratóriuma, heraldikai reprezentáció, címerek, Bosznia, Felső-Lausitz, Horvátország / *Keywords:* Habsburg and Jagiellonian dynasties, Wladislaw II Jagiello, Emperor Maximilian I, Lands of the Hungarian and Bohemian Crown, Royal Oratory of Saint Vitus Cathedral in Prague, Heraldic Representation, Coats of Arms, Bosnia, Upper Lusatia, Croatia